

IV. A magyarság az egyházi életben.

a) *Római katolikusok.*

Már az I. részben ismertettük az okokat, amelyek a római katolikusok lelki gondozását megnehezítették. Megemlítettük, hogy a kegyúri kötelesség nemteljesítése és később megszüntetése, a katolikus hívők egyházi adót nemfizetése és a lelkészi államsegélyek kiutalásának időleges elmaradása, milyen helyzetet teremtett.

De nemcsak az anyagi eszközök hiánya hatott bénítólag a római katolikus hitélet továbbfejlődésére, hanem az a viszony is, amelybe Csanád egyházmegye püspöke, Glattfelder Gyula dr. a román kormányhoz jutott.

A püspök joghatósága az uralomváltozások után három országra terjedt ki. Már egymaga ez a körülmény is igen kényes helyzetbe juttatta és helyzetének nehézségeit csak fokozta az a körülmény, hogy a Romániába jutott hívei között is megindult olyan mozgalom, amely az egyházközségek szervezeteiben is a feltörő új német nemzeti szellem érvényesülését igényelte.

Azok a sérelmek, amelyek az uralomváltozás után a római katolikus egyházat különösen vagyoni jogi kérdésekben a román kormányok részéről érték, az az el nem palástolt kormányakarat, amely a felekezeti iskolák visszaszorításával az egész volnalon a laikus oktatás kizárólagos érvényesülését célozta, azok a rendelkezések, amelyek a püspöki hatalmat mindjobban korlátozták, érthető elkeseredést ébresztettek Glattfelder püspökben és ezt az elkeseredést csak fokozhatták az agrárreform rendelkezései, amelyek a püspököt a szükséges anyagi eszközöktől is megfosztották.

Az agrárreformnak az egyházakat érintő rendelkezései a következők voltak:

6. §. Kisajátíthatnak egészben mindazon jogi személyeknek, melyek valamely közérdek kielégítését célozzák, mint például a testületek, alapítványok, intézetek, templomok, kolostorok, káptalanok, egyetemek, iskolák, kórházak, megyék, községek összes falusi birtokai és a városok határában fekvő külsőségei.

Kivételek:

4. Az egyházközségek megművelhető földjei legfeljebb 32 kat. holdig, amennyiben ezek 1918 december 1-én létező parochialis sessiók, canonica portiók,

redukált sessiók, jegyzői sessiók jellegével bírtak, 8 kat. holdig, az egyházi kántorok számára, valamint az iskolák megművelhető földbirtoka legfeljebb 16 kat. holdig, amennyiben ezek december 1-én tanítói adomány-földek jellegével bírtak és erre a célra szolgáltak.

Kisajátítástól mentes maradt 10 kat. hold kiterjedésű, az egyházaknak egyházi célra szánt megművelhető földbirtoka. Nem részesülnek az ezen bekezdésben felállított mentességben azon anyaegyházak, melyek 300-nál és azon leányegyházak, melyek 100-nál kevesebb lelket számlálnak.

5. Az elemi iskoláknál tanítási és nevelési célból létesített fáskertek 5 kat. hold kiterjedésig.

6. A megművelhető földek minden érsekség részére 200 kat. holdig, minden püspökség részére 100 kat. holdig és pedig lehetőség szerint a székhely közelében.

Ahol az érsekségeknek és püspökségeknek ilyen birtokuk nincs, létesíteni kell a 92. §-ban felsorolt összes igényjogosultak kielégítése után.

9. A Comitetul Agrar előzetes beleegyezésével az árvaházak, agg- és szegényházak fenntartására szolgáló megművelhető földek legfeljebb 30 kat. holdig, amennyiben 1918. december 1. előtt ezen rendeltetésük már meg volt.

Glattfelder püspök jól látta, hogy az egyházmegye és káptalan ingatlan vagyonának veszteségei bénítólag hatnak majd abban a törekvésében, hogy a változott viszonyok között is, fenntartsa a katolikus szellemű nevelést és pótolja azokat a hiányokat, amelyek a kegyúri köteleességek megszűntetése következtében az egyházközségekben előállanak, de az agrártörvény némely rendelkezését a tulajdonjog szentségébe ütközőnek is minősítette és e felfogásának olyan pásztorlevélben adott kifejezést, amelynek egyes kitételei érthető módon sértették azokat, akik az agrárreform rendelkezéseit meghozták és végrehajtották.

A püspök különböző más tényei és nyilatkozatai is mind egyre kiélezettebbé tették a helyzetet közte és a kormányhatalom képviselői között, aminek természetszerű következményeként a Szentszéktől visszalépésének elfogadását kérte.

Glattfelder Gyula 1923. március 11-én vett búcsút bánági híveitől, hogy székhelyét egyházmegyéjének Magyarországon maradt részére, Szegedre tegye át.

A búcsúzásakor kiadott pásztorlevelének több része a nyilvánosság elé nem kerülhetett, mert a cenzura törölte.

1923. március 12-étől a csanádi egyházmegye Romániába jutott részének apostoli kormányzója „plena sede ad nutum“ Pacha Ágoston kanonok, püspöki irodaigazgató lett.

Az agrárreform végrehajtása a püspökséget és káptalant valóban megfosztotta ingatlan vagyonának túlnyomóan nagy részétől. A püspökségtől elvett 6926 kat. hold erdőt és 363 kat. hold szántóföldet, amely utóbbi az aradmegyei Konopon volt. A püspökségnek meghagyott 500 kat. hold erdőt és a konopi birtokból 174 kat. hold szántót, amelyből ezidőszerint Konopon 100 holddal rendelkezik, 74 holdat pedig jobb helyen, a torontálmegyei Ócsanád községben kapott. A káptalantól kisajátí-

tották az egész sági birtokot, amelynek térmértéke 2845 kat. hold 949 □-öl volt. Ennek ingatlant egyáltalán nem adtak.

Hogy az ingatlanok elvesztéséért a püspökségnek, illetőleg káptalannak juttatott kötvények milyen értéket képviselnek: erre vonatkozó számítást az agrárreform című fejezetben adunk.

Lényegesen jobb helyzetbe juttatta az agrárreform az egyes egyházközségeket.

Amint már említettük, a kegyúri kötelezettségek fennállása következtében az egyes egyházközségek nélkülözhatték az ingatlan vagyont, és így csak kivételesen akadtak, amelyek ilyenekkel rendelkeztek, valamilyen kegyes adomány, vagy vétel útján.

Tekintettel arra, hogy az agrárreform megsemmisítette azokat a nagy- és középbirtokokat, amelyek a kegyúri terhek viselésére alkalmasak voltak, gondoskodnia kellett arról, hogy a templomok, iskolák stb. továbbra is fenntarthatók legyenek, ezért rendelkezett úgy, hogy az összes igényjogosultak kielégítése után a lelkészi, kántori és iskolai szeszíók kiegészítendőek, illetőleg ahol ilyenek nincsenek, létesítendőek 32, 8, illetőleg 16 kat. holdig. E rendelkezés folyamánaképen a Bánság területén is az egyes egyházközségek lelkészei, kántorai és iskolái ingatlan vagyonhoz jutottak.

Hogy az agrárreform, helyesebben 1918 előtt, az egyes egyházközségek lelkészei, kántorai és iskolái mennyi ingatlan vagyonnal rendelkeztek és az agrárreform révén mennyihez jutottak, vagyis ennek befejezése után mennyit birtokoltak, azt a következő táblázat mutatja:

A község neve, melyben a plébánia van	1918. előtt hány k. hold föld volt					Az agrárreform után 1928-ban mennyi volt				
	papi	tem- plomi	kántori	iskolai	tanítói	papi	tem- plomi	kántori	iskolai	tanítói
Aga	—	—	—	—	—	32	10	8	6	—
Alsósztamora	—	—	—	—	—	32	10	6	—	—
Angyalkút	3	10	—	—	—	32	10	8	—	—
Anina	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bakovár	4	—	4	—	—	32	—	6	16	—
Dragsina (fil.)	—	—	—	—	—	16	—	—	—	—
Berkeszfalu	—	4	4	—	—	32	10	6	—	—
Bethlenháza	30 ⁷²⁰⁰	—	—	—	20	30	—	—	—	20
Bíttéd	4	—	4	—	—	10	2	—	—	—
Bogáros	5 ¹²⁰⁰	—	5 ¹²⁰⁰	—	—	5 ¹²⁰⁰	—	5 ¹²⁰⁰	—	—
Ujhely (fil.)	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Boksánybánya	—	—	—	—	—	32	10	8	—	—
Bozovics	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—
Bulcs	4	3	4	—	—	32	10	4	—	—
Buziásfürdő	—	—	—	—	—	32	12	6	—	—
Csatád	5	—	4	—	—	5	—	4	—	—
Csák	4	—	4	—	—	32	9 ⁸⁰⁰	8	—	—
Gílád (fil.)	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—
Csávós	3 ¹²⁶⁹	—	4 ⁴¹	—	—	32	10	8 ⁴¹	8 ⁸⁰	—
Fodorháza (fil.)	—	—	—	—	—	10	5	6	8	—
Csene	—	—	—	—	—	16	3	2	—	—
Bogda (fil.)	—	—	—	—	—	16	10	6	2	8
Cseralja	—	—	—	—	—	28	10	8	—	—
Csiklobánya	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Csukás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Daruvár	4	—	4 ⁴⁰⁰	—	—	32	6	4 ⁴⁰⁰	—	—
Szinérszeg (fil.)	—	—	—	—	—	—	6	—	—	—
Detta	2 ¹²⁰⁰	—	3 ⁴⁰⁰	—	—	32	10	8 ⁴⁰⁰	16	—
Denta (fil.)	—	—	—	—	—	32	10	6	—	—
Dézsánfalva	29	—	—	—	—	32	10	6	—	—
Dognácska	0 ³⁰⁰	—	—	—	—	0 ³⁰⁰	—	—	—	—
Galanya (fil.)	4	—	—	2	—	4	—	—	2	—
Dóc *	—	—	—	—	—	32	10	6	—	—
Gyér (fil.)	—	1	—	—	—	32	11	6	—	—
Érszeg	—	—	—	—	—	12	5	4	5	6
Zsidovin és Izgár	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—
Facsád	24 ⁸⁰⁰	10	9 ⁸⁰⁰	—	—	24 ⁸⁰⁰	10	9 ⁸⁰⁰	—	—
Felsőbencsek	4 ⁸⁰⁰	0 ⁸⁰⁰	4 ⁸⁰⁰	—	—	36 ⁸⁰⁰	10 ⁸⁰⁰	10 ⁸⁰⁰	5	16
Janova (fil.)	—	—	0 ⁸⁰⁰	—	—	—	0 ⁸⁰⁰	—	—	—
Ferenfalva	—	—	—	—	—	32	10	8	—	—
Garabos	11 ⁴⁰⁰	—	5 ⁸⁹⁷	—	—	11 ⁴⁰⁰	—	5 ⁸⁹⁷	—	—
Gátalja	32	—	—	—	—	42	10	6	—	—
Szigetfalu (fil.)	—	—	—	—	—	—	4	4	—	—
Gizellafalva	—	—	—	—	—	32	10	8	—	—
Babsa (fil.)	—	—	—	—	—	12	—	6	—	—
Gyertyámos	5	—	5	—	—	5	—	5	—	—
Köcse (fil.)	—	—	1 ⁸⁰⁰	—	—	—	10	5 ⁸⁰⁰	—	—
Haulikfalva	4	8 ¹²²⁴	2	—	—	19	8 ¹²²⁴	5	—	2
Hidasliget	4	—	4	—	—	20	10	8	—	—
Jánosföld	—	—	—	—	—	32	10	8	—	—
Ivánd (fil.)	—	—	—	—	—	—	10	—	—	—

* Dóctól 1921-ben külön vált Tolvád. Ez is kapott 32 papi, 9 templomi, 6 kántori holdat.

A község neve, melyben a plébánia van	1918. előtt hány k. hold föld volt					Az agrárreform után 1928-ban mennyi volt				
	papi	tem- plomi	kántori	iskolai	tanítói	papi	tem- plomi	kántori	iskolai	tanítói
Józsefszállás	12	—	—	—	—	19	—	4	—	—
Karánsebes	10	—	—	—	—	10	—	—	—	—
Karátsonyifalva	3 500	—	4	—	—	35 500	10	2	—	—
Kengyeltő	4	—	2	—	—	4	—	2	—	—
Vizes (fil.)	4	—	2	—	—	4	—	2	—	—
Királykegye	4	—	4	20	—	4	5	4	—	—
Bársonyfalva (fil.)	—	—	—	—	—	—	7	—	—	—
Kisbeckerek	4	—	4	—	—	13	8	4	—	—
Kisjécsa	6	—	4	—	—	6	—	4	—	—
Kiskomlós	4 800	—	3 800	21200	—	4 800	—	3 800	21200	—
Kiskrassó	4	—	3	—	—	4	—	3	—	—
Kisösz	7 400	0 800	3	—	—	7 400	0 800	3	—	—
Vizesd (fil.)	—	—	1 800	—	—	8	5	4	—	8
Kisszentpéter	—	—	5	—	—	—	8	9	—	—
Kistelep (fil.)	—	—	—	—	—	—	10	3	—	—
Krassócsörgő	4	—	3	—	—	4	—	3	—	—
Krassóvár	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Lippa	4	—	4	—	—	24	10	8	—	—
Lovrin	5	—	—	—	—	7	7	2	—	—
Pészak (fil.)	—	—	2 800	—	—	31 400	2	6	—	—
Lugos	37 1164	9 670	2	—	—	37 1164	9 670	2	—	—
Magyarszentmárton	24	—	—	—	—	4	10	4	—	16
Ótelek (fil.)	20	—	—	—	—	32	10	4	16	—
Majláthfalva	10	—	—	—	—	10	—	—	—	—
Monostor (fil.)	—	—	—	—	—	—	10	2	—	—
Máriafield	3 800	—	3 800	—	—	20 800	5	6 800	2	16
Máslak	4	—	4	—	—	20	4	8	5	12
Temesfüves (fil.)	—	—	3 800	—	—	—	4	9 800	3	7
Mehádia	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Merczyfalva	3 1409	—	4 442	—	—	32 209	10	8 442	3 90	5
Móricfield	5 383	—	—	—	—	5 383	10	6	—	—
Gertenyes (fil.)	—	—	—	—	—	32	10	6	—	—
Nadrág	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nagyjécsa	4	—	4	—	—	4	—	4	—	—
Nagykomlós	1	—	2 800	—	—	21 256	10	6	4	16
Kunszőlős (fil.)	—	—	—	2	—	10	—	2	4	4
Nagyösz	5	—	3	—	—	15	—	3	—	—
Nagyszentmiklós	—	—	—	—	—	32	10	8	16	—
Németszentmiklós	4	—	2	—	—	14	5	6	—	5
Nándorhegy	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Németremete	8	10	—	—	—	16	12	4	5	12
Saroltavár (fil.)	4	—	—	—	—	4	11	5	—	—
Németség	—	—	—	—	—	32	10	8	—	—
Németszentmihály	14	—	6	—	—	36	8	4 800	—	—
Németszentpéter	7	2	—	—	—	7	10	—	—	—
Székesút (fil.)	—	5	—	—	—	—	10	—	—	—
Nagyzsám	5	0 800	—	—	5	33	10 800	6	—	21
Klopódia (fil.)	—	7	—	—	—	32	10	6	—	—
Niczkifalva	4 417	—	3 1117	—	—	10 1717	3	3 1127	—	—
Nőrincse	35	15	5	—	—	32	8	—	—	—
B-hosszupatak (f.)	10	5	5	—	—	—	—	—	—	—
Nyerő	—	—	4	—	—	16	5	2	2	—
Obéba	—	—	—	—	—	30	10	3	—	—
A 3 fil. összesen *	—	—	—	—	—	30	11	12	—	—

* Keglevichháza, Pusztakeresztur, Porgány.

A község neve, melyben a plébánia van	1918. előtt hány k, hold föld volt					Az agrárreform után 1928-ban mennyi volt				
	papi	tem- plomai	kántori	iskolai	tanítói	papi	tem- plomai	kántori	isko'ai	tanítói
Omor	10	—	—	—	—	32	10	6	—	—
Berestyé, Kisomor	—	—	—	—	—	26	10	8	—	—
Oravicabánya	—	—	—	—	—	32	10	8	—	—
Orczyfalva	4 ⁸⁰⁰	—	4	—	—	27 ⁸⁰⁰	10	8	5	—
Tem. Kalácsa (fil.)	—	—	—	—	—	3	3	—	1	3
Orsova	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ujasszonyrét (fil.)	—	0 ¹⁰²⁸	—	—	—	—	0 ¹⁰²⁸	—	—	—
Obesenyő	3	—	3	—	—	32	10	6	—	—
Bolgártelep (fil.)	10	—	—	—	—	10	4	4	—	—
Öcsanád	9 ⁴⁰⁰	—	4 ⁶⁰⁰	—	—	33 ⁴⁰⁰	10	6 ⁶⁰⁰	—	—
Perjámos	5	—	2	—	—	20	6	5	0 ¹²⁰⁰	18
Resicabánya	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Réthát	—	—	—	—	—	32	10	8	—	—
Rigósfürdő	12	—	—	—	—	28	10	5	—	—
A 2 fil. összesen. ¹	—	—	—	—	—	19	10	—	—	—
Ruszkabánya	2 ⁸⁰⁰	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sándorháza	6	8	3	—	—	26	8	6	—	—
Sárafalva	—	—	—	—	—	—	2 ⁴⁰	—	—	—
Stajerlak	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Szabadfalu	3 ¹⁴⁴⁸	0 ¹⁸²²	4	—	—	19 ¹⁴⁴⁸	10 ¹⁵²²	8	—	—
Szakálháza	4	—	4	—	—	20	8	8	—	—
Szászkabánya	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Szépfa	—	—	—	—	—	32	10	8	—	—
Szörénybuzás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Szörényordas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sztáncsófalva	45	15	2	—	—	32	10	6	5	16
Temesfő	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Temesgyarmata	—	—	1 ⁴⁰⁰	—	—	20	10	7 ⁴⁰⁰	5	16
Temeshidegkút	10	—	—	—	—	32	10	8	—	—
Temeskenéz	—	—	4	—	0 ⁸⁰⁰	—	—	4	—	0 ⁸⁰⁰
A 2 fil. összesen ²	—	8	—	—	—	26	10	2	19	—
Tem eskeresztes	32	10	8	—	—	32	10	6	—	—
Temeskovácsi	26	—	—	—	—	32	7	5	—	—
Temesmora	4	—	4	—	—	32	10	6	—	—
Temesrékás	24	—	13	—	—	32	10	13	5	16
Temesség	6	4	3	—	—	6	4	3	—	—
Parác (fil.)	4	—	—	—	—	32	10	8	—	—
Temesszentandrás	4 ⁹⁸⁴	0 ¹¹¹⁵	4 ⁸⁹⁹	—	—	4 ⁹⁵⁴	0 ¹¹¹⁵	4 ⁸⁹⁹	—	—
Temesszlatina	1 ⁸³⁹	—	—	—	—	1 ⁸³⁹	—	—	—	—
Temesújfalu	6	—	4	—	—	10	—	4	—	—
Temesvár-belváros	—	—	—	—	—	32	5	4	—	—
Temesvár-Erzsébetváros	—	—	—	—	—	32	5	4	—	—
Temesvár-Fer.-város	—	4	—	—	—	32	9	4	—	—
Temesvár-Gyárv.	—	—	—	—	—	32	5	4	—	—
Temesvár-Józsefv.	—	—	—	—	—	32	5	4	—	—
Teremi	0 ⁸⁰⁰	—	4 ⁸⁰⁰	—	—	17 ⁶³⁵	5 ¹²¹⁰	7 ⁸⁰⁰	—	—
Tiszafő	3 ⁴⁶⁶	—	—	—	—	3 ⁴⁶⁶	—	—	—	—
Ujzard	—	—	—	—	—	32	10	8	—	—
Ujbesenyő	4	—	4	—	—	20	7	10	—	—
Ujjóz-effalva	60	—	—	—	—	32	10	6	—	—
Ujmoldova	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ujpécs	4 ⁸⁰⁰	—	4 ⁸⁰⁰	—	—	32	10	8 ⁸⁰⁰	—	—
A 2 fil. összesen ³	—	—	—	—	—	22	20	12	—	—
Ujszentpéter	1	—	4	—	—	31	4	4	—	—

¹ Bükkhegy, Kistrékás. — ² Barczaháza, Hodony. — ³ Torontálygyülvész, Rudna.

A község neve, melyben a plébánia van	1918. előtt hány k. hold föld volt					Az agrárreform után 1928-ban mennyi volt				
	papi	tem- plomi	kántori	iskolai	tanítói	papi	tem- plomi	kántori	iskolai	tanítói
Ujvár	—	—	—	—	30	—	—	—	—	—
Aurélháza (fil.) ¹	20	—	—	—	10	32	10	6	10	16
Varjas	4 800	13 393	4 800	—	—	4 800	13 393	4 800	—	—
Vecseháza	60	10	8	—	—	33	10	8	—	—
Vejte	32	10	4	36	—	12	10	6	—	—
Fólia (fil.)	—	—	—	10	—	10	5	3	12	6
Vinga	9 800	—	—	—	—	32	10	6	—	—
Zádorlak	40	—	—	—	—	20	70	6	—	—
Zsombolya	5*	—	—	—	—	5	—	—	—	—

* Ebből 4 hold Jugoszláviában.

E táblázat igazolja, hogy a legtöbb egyházközség az agrárreform útján földvagyonhoz jutott, sajnos azonban gyakran csak gyenge, sőt igen gyenge földekhez, amiért is az ilyenek lényegesen hátrányosabb helyzetbe kerültek, mint amilyenben a kegyúri kötelezettségek fennállása idején voltak. De a legelőnyösebben földhöz jutott egyházközségek földhozadéka sem fedezheti az egyházközségek szükségleteit, miért is mindenütt gondoskodni kellett arról, hogy a hívők megadóztatása révén a szükséges anyagi eszközök rendelkezésre álljanak. Elsősorban ez volt indoka annak, hogy azokban a politikai községekben is, ahol ilyen eddig nem volt, megalakult a római katolikus egyházközség laikus szervezete. Ritka a Bánságban az olyan régen keletkezett laikus egyházszervezet, mint amilyen a lugosi, amely még a múlt század nyolevanes éveiben készítette alapszabályait és hagyatta azokat jóvá. A legtöbb egyházközség az 1923. év folyamán keletkezett. Temesvár egyes városrészeiben is ekkor alakulnak és pedig a Belvárosban, Gyárvárosban, Erzsébetvárosban, míg a Józsefvárosban már 1921-ben létrejött az egyházközség. A kidolgozott alapszabályokat, amelyek a vagyoni jogi rendelkezések tekintetében teljes önkormányzatot biztosítottak a laikus elemnek, az apostoli kormányzáság hagyta jóvá.¹

Az egyes egyházközségek beléletében gyakran okoztak nézeteltérést a nyelvhasználat kérdései. A magyar időkből megszokott azt a helyzetet, hogy az egyházi életben is a magyar nyelv kizárólagosan, vagy vezető szerepben érvényesüljön ott is, ahol a lakosság zöme német, ezek most kifogásolták, aminek eredményeként a kétnyelvű egyházközségekben a paritásos nyelvhasználatot fogadták el.²

¹ A legnagyobb egyházközségé, a Temesvár—gyárvárosié 1924 július 30-án nyert jóváhagyást.

² Akadtak természetesen egyházközségek, amelyekben a nemzeti türelmetlenség is megnyilatkozott. Így pl. a Temesvár—gyárvárosiban az egyik német tanácsstag kijelentette, hogy ez az egyházközség német, amelyben csak magyar osztály működhetik. Tóth Sándor ügyv. elnök tapintatos fellépése azonban itt is összhangba hozta a nézeteket és a paritás elve itt is érvényre jutott.

1927-ben az apostoli kormányzó az összes egyházközségek részére, meghallgatásuk után, egységes alapszabályokat léptetett életbe.

Az új alapszabályok arra törekedtek, hogy az autonómiát kiépítsék, sőt olyan új szerv létesítését célozták, amely „az új, nagy egyházi épületet, az egyházmegyei önkormányzatot” megvalósítja. Sajnos, ez azonban csak terv maradt.

Miután 1927. május 10-én a Szentszék Romániával konkordátumot kötött, 1928. április 22-én megjelent az új kultusz-törvény is, amely részletesen szabályozza az állam és a kisebbégi egyházak viszonyát. Többek között megállapítja, hogy az egyházi főhatóságoknak az alsó-papsághoz és hívőkhöz intézett minden utasítása és rendelete a vallásügyi miniszterrel is közlendő, a kinevezett püspök joghatóságát csak a királyi elismerés és a hűségeskü letétele után gyakorolhatja és az egyes egyházak és egyházi intézmények fenntartási költségei elsősorban a hívőket terhelik, amiértis ezek az egyházközségek alapszabályainak rendelkezései szerint megadóztathatók és a kivetett adók a közadók módjára a közhatalom közegei segítségével is behajthatók. A lelkészek javadalomkiegészítéséről is gondoskodik, meghatározván, hogy ilyenre csak azokban az egyházközségekben tarthatnak igényt, amelyekben — ha városiak — 400, ha falusiak 200 hívő családot számlálnak. Ez a törvény 38-ik szakaszában jogilag is megszünteti a kegyúri jogokat és köteleességeket, amik tényleg már egy évtizede nem gyakoroltattak, illetőleg nem teljesítették.

A konkordátumnak megfelelően a Szentszék 1930. június 5-én kelt bullájával az apostoli kormányzóság területéből a „Temesvári püspökség”-et létesítette, amelynek első egyházfejedelme 1930. október 16-án az eddigi apostoli kormányzó: Pacha Ágoston dr. c. püspök lett.

Pacha püspök minden elődénél nagyobb súlyt helyez a hívőkkel való közvetlen érinkezésre, a templomok egész sorát consecralta, a legtávolabb eső kis falvakat is felkeresi, hogy a bérmlás szentségét kiossa és ilyenkor figyelmét különösen a gyermekekre fordítja. Néhány intézkedése azonban — így különösen, hogy a szemináriumban éveken át magyarul nem, vagy csak úgy tanított, hogy ebből magyarul nem tudó papok is kikerülhettek, továbbá az 1935-ben az egyházközségekre kényszerített új alapszabályok — a magyarságot fájdalmasan érintették, ami — sajnos — a sajtóban is kifejezésre jutott.

„A temesvári róm. kat. egyházmegye egységes és kötelező egyházközségi alapszabályai” 1934. április 1-én keletkeztek. Ezek már elejtették az egyházmegyei önkormányzat kiépítésének gondolatát, bizonyára az általános politikai helyzet folyamányaként, amelyben az illetékes tényezők a kisebbségek bármilyen önkormányzati törekvésével szembe fordultak, de

sőt az egyes egyházközségek önkormányzatát is annyira korlátozták, hogy — az alapszabályok szerint — már lényegileg ilyenekkel nem rendelkeznek. Azonban a püspök az alapszabályokban írt jogaival eddig még sohasem élt úgy, hogy intézkedései a tényleges önkormányzati akaratból származó határozatokkal ellentétbe kerültek volna.

Az uralomváltozás idején a nyoletagú káptalannak három magyar nemzetiségű tagja volt: Szentkláray Jenő dr., Kayser Lajos és Magyary Pál. 1925. október 12-én nagy veszteség érte a magyar katolikusokat, de egyben a tudományosságot is Szentkláray Jenő halálával. Benne nemcsak az egyetemes magyar történelem tudósát, de a Bánság történetének egyik legkiválóbb kutatóját vesztette el. Halála után a káptalanba jutott Olajos Józseffel a magyar tagok száma továbbra is három maradt. Magyary és Olajos elhalálozván, a káptalannak ez idő szerint már csak Kayser Lajos személyében van magyar nemzetiségű tagja.

Már a konkordátum megkötése előtt is, de főleg azóta, a katolikus hitélet a Bánságban zavartalanul folyik. Gyakran megtörtént, hogy nagy ünnepeken és körmeneteken az államhatalom képviselői is részt vettek és ezek a püspököt egyházlátogatásai alkalmából ünnepélyesen fogadják.

Általában a katolikus hitbuzgalmi szervezetek is zavartalanul folytathatják működésüket, csak elvétve ütköznek olyan nehézségekbe, amelyek rendszerint könnyen elháríthatók.

b) Reformátusok.

Már az I. részben említettük, hogy 1921. augusztusában megalakult a Királyhágómelléki Református Egyházkerület, amelynek kötelékébe jutott a bánsági egyházmegye is.¹ Ennek esperese: Szabolicska Mihály temesvári lelkész, gondnoka: Székely László temesvári műépítész lett.

Szabolicska Mihály távozása után, 1927-ben Zöld Mihály végvári lelkész lett az esperes és ezt a tisztségét 1931-ben bekövetkezett haláláig viselte. Őt Szabolicska László temesvári lelkész követte, aki 1935 márciusában elhagyván az országot, Nemes Elemér lugosi lelkész jutott az esperesség élére.

A Székely László ~~halálával~~ megüresedett egyházmegyei gondnoki tisztelet egy ideig Telegdy László szigetfalui bérlő, utána Bálint Miklós resicabányai gyárigazgató látta el, távozása óta pedig Szathmáry Lajos dr. oravicabányai kereskedő.

A református egyházközségek túlnyomó része egyre nagyobb anyagi nehézségekkel küzdött és bár ezidőszerint helyzetük valamivel kedvezőbb, mint évek előtt volt, ma sem kielégítő.

¹ Az ehhez tartozó egyházközségeket is ott soroltuk fel.

*Hvma
vonalasaval*

Különösen áll ez a telepese községekben létezőkre, amióta tőlük az agrárreform ingatlanvagyonuk legnagyobb részét ki-sajátította.

A lelkészek államsegélyét is éveken át egyre csökkentették. 1934-ben például egy felsőbb képesítésű négy korpótlékos lelkész havi 1700 lei államsegélyt kapott akkor, amikor az ugyanazon osztályba tartozó görögkeleti vagy görög katolikus 3150 leit élvezett.

A hiányokat a hívők fokozottabb megadóztatásával pótolni nem lehet, mert a hívők legnagyobb része a legszegényebb társadalmi osztályokhoz tartozik.

Ennek ellenére sok helyen igen fejlett a hitélet, néhány egyházközségben pedig bámulatraméltó eredményeket értek el a tettekre kész lelkészek, gondnokok és presbiteriumok.

Így Resicabányán, ahol 1921-ben a református egyházközség válságos helyzetbe jutott. Lelkésze: Szombati-Szabó István Lugos város gyülekezetének élére került. Várhelyi Sándor tanító repatriált. Voltak, akik azt tartották: az egyházközséget az anyagiak hiánya miatt fenntartani nem lehet.

Ekkor a gyülekezet vezetését és a lelkipásztorkodás mellett a tanítást is, Keresztes József marosvásárhelyi segédlelkész vette át.

1921 augusztus 28-án érkezett és azóta az ő fáradoztatlan munkássága olyan eredményeket hozott, amelyeket felsorolni helyénvalónak tartunk.

Derék presbiteriumával évekre szóló tervet dolgozott ki és az ebben előírtakat meg is valósította.

Keresztes csak az 1921/22. tanévben kényszerült arra, hogy lelkészi teendői mellett 78 magyar gyermeket is tanítson. Az egyházközség 1922. augusztusában már tanítót alkalmazhat. És mert a hatóságok a tanterem ellen kifogást emelnek, elhatározta, hogy új iskolaépületet és egyben imaházat épít. A presbiterium kölcsönért fordul a hívekhez, akik rövid idő alatt több mint 600.000 leit jegyeznek. E mellett volt olyan egyszerű munkás, aki 25.000 leit adományozott és a legszegényebb is sietett támogatni a nemés célt.

Lelkes nő- és leányegyleti tagok a környező falvakban és városokban gyűjtöttek.

1927 június végén megkezdődik a régi iskolaépület lebontása, hogy helyére másfélmilliós költséggel új kerüljön. A hívek maguk végezték a bontási munkákat, jó példával a presbiteriek jártak elől, sőt segítettek a másvallású magyarok is. 1927 őszén már fedél alatt volt az új épület, amely az imatermet, két tantermet, két tanítói lakást, lelkészi irodát, ifjúsági termet és szolgálakást foglal magában. 1928. szeptember 30-án Sulyok István püspök felszentelhetette a teljesen elkészült épületet.

Az 1927/28. tanévre már beállították a második tanerőt.

A tanulók száma az azóta elmúlt tanévekben 75—125 között váltakozott, közöttük igen sok másvallású magyar. Az 1938/39. tanévre beírtak száma 96. Több volt a jelentkező, csakhogy az előírások szerint két tanító többet nem oktathat.

1930 szeptemberében 40 kisgyermek részére megnyílt az óvoda is, az egyetlen ilyen intézmény a Királyhágómelléki Egyházkerületben. Itt is több a jelentkezett gyermek, de felvételük szintén a fennálló szabályokba ütközött.

A presbiterium most a harmadik tanerő alkalmazásához szükséges fedezet előteremtésével foglalkozik.

Az egyházközségben szakadatlanul folyik a kultúrunka is. A református nőegylet az ifjúsági egyesületekkel együtt évente átlag 10 vallásos, 4 irodalmi vagy történelmi, 3—4 iskolai ünnepélyt és 2—3 műkedvelő színelőadást rendez. 1921 óta összesen 192 vallásos ünnepélyt, 58 magyar irodalmi, illetve történelmi ismertetést, 46 iskolai ünnepélyt, 53 műkedvelői előadást tartottak.

A műkedvelők a szomszéd községekbe is ellátogattak és őket Boksánbányán, Végváron és Szigetfalun is szívesen fogadták.

Az ilyen kultúrunka zokon esik néhány türelmetlen újságírónak, aminek következménye egy ízben bírói eljárás lett Keresztes József lelkész ellen, amely azonban házkutatás és más kellemetlenkedés után bírói felmentő ítélettel végződött.

A Resicabányához tartozó szórványok sem kerülnek el a lelkész figyelmét. Ezek közül az évek folyamán Krassófüzes anyaegyházzá, Boksánbánya, Románboksán, Oravicabánya fiókegyházzá szerveződött.

Szathmáry Lajos dr. érdeme, hogy különösen az oravicabányai fiókegyházban bensőséges és eredményes hit- és kultúrelét folyik.

Ez a fiókegyház 1926-ban alakult. Az év végén az imaház-alapban már 11.635 lei állt rendelkezésre, 1000 lei téglapénzt küldött a resicabányai ref. elemi iskola építéséhez, 1000 lejjel támogatta az Arany-kör könyvtárát.² Az utóbbi célra azóta is folyósítja ezt az összeget.

1930-ban megalakult itt is a ref. nőszövetség. 1931 végén az imaház-alap már 30.000 lejjel rendelkezik. 1933-ban az egyházközség lelkipásztort kap Orth Győző személyében és midőn ő tanulmányai folytatására Svájcba kerül, Benedek Imre dr., majd Buthi Sándor segédlelkész látják el a lelkészi teendőket. Ámde e kis egyházközséget a külön lelkész tartása anyagilag kimerítette úgy, hogy az imaház-alap nem gyarapodhatott. Már pedig ennek felépítése mindig sürgösebbé vált,

² Erről részletesebben az I. rész „Közművelődési és Társadalmi Szervezetek” című fejezetében írtunk.

mert az állami iskola termékét, ahol a gyülekezeteket tartották, az iskola igazgatója már rendelkezésre nem bocsátotta.

Ezért Buthi távozása után a presbiterium visszaállította az előbbi állapotot: a krassófüzesi lelkész tart havonta egyszer istentiszteletet a 100—120 lelket számláló egyházközségnek.

Ilymódon az imaház-alap ezidőszerint már 80.000 lejjel rendelkezik.

A boksánbányai fiókegyház lelkes hívei is elérhették, hogy 1938 november 6-a óta saját erejükből felépített kis templomukban dicsőíthetik a Mindenhatót.

Hasonlóan hangyaszorgalmat tanúsított a karánsebesi egyházközség és szórványainak néhány száz híve Demeter Gyula ny. árvaszéki h. elnök gondnokkal az élen, az anyagiak összegyűjtésében, hogy itt is református templom és paplak létesüljön. Tordai János, a súlyosan beteg, de minden gondolatával egyházát és nemzetét szolgálni igyekvő lelkipásztor 1938 tavaszán közvetlenül halála előtt elérhette, hogy az új paplakba beköltözhessek, de sajnos még évek gyűjtő munkája szükséges ahhoz, hogy a már fedél alá került istenháza is felszentelésre készen álljon. Itt is, miként Resicabányán és Oravicabányán, a másvallású magyarok is odaadással támogatták a kis egyházközség gyűjtőmunkáját, amikor ehhez különböző rendezvények váltak szükségessé.

A bánági egyházmegye két anyagilag legjobban ellátott egyházközsége Temesvár és Lugos, Debreceni István, illetőleg Nemes Elemér személyében országszerte ismert lelkészekkel rendelkeznek, akik természetszerűleg szintén teljes odaadással állnak nemcsak egyházuk, de a magyar kultúra szolgálatában is. A lugosi ref. elemi iskola létesítése még a neves, de korán elhunyt költő-pap, Szombati-Szabó István érdeme, fejlesztése már Nemes Elemérré maradt.

c) *Ágostai evangélikusok.*

Az Erdélyi Bánáti Ágostai Helvét Evangélikus Egyházkerület, vagy mint később elnevezték, a „Romániai zsinatpresbiteri ágostai hitvallású evangélikus Egyház“ elismertetése az államhatalom részéről, nem csekély fáradságot okozott azoknak, akik ez egyházszervezet létrejöttét szívükön viselték. A kolozsváriak közül különösen Kirchknopf Gusztávot és Fritz László dr.-t, a bánágiak közül Ambrózy Andor bárót illeti elismerés azért, hogy végül is, 1926. december 22-én 44.640/1926. szám alatt kelt leiratában a vallásügyi miniszter tudomására hozta a kiküldött végrehajtó bizottságnak, hogy elvben hozzájárul egy evangélikus lutheránus zsinatpresbiteri alapon álló szuperintendencia felállításához, azzal a kijelentéssel, hogy ez kifelé nem lesz közjogi hatóság, hívei felett azonban mind-

azon jogokat gyakorolja, amelyeket az egyházi szervezeti statutumok az egyházfőnek biztosítanak.

1927. április 3-án vette ki a kormány képviselője a hűségesküt a megválasztott szuperintendenstől: Frint Lajostól és a főgondnoktól: Ambrózy Andor bárótól.

Sajnos, ez a kormányelismerés sem jelentette azt, hogy ez az egyház teljesen egyenjogú a szebeni ág. evangélikussal. A szuperintendencia anyagi támogatásának elmaradása az állam részéről, nehéz helyzetbe juttatta az egész egyházat.

Már az I. részben megemlítettük, amikor a bánági esperesség megszervezését vázoltuk, hogy a Bánág területén létezett nem minden evangélikus hitközség csatlakozott ehhez a zsinatpresbiteri egyházhoz. A liebvingi és nándorhegyi magát már ekkor a szebeni püspökség joghatósága alá helyezte. Később még mások is elhagyták a zsinatpresbiteri egyházat, úgy hogy ennek most a Bánág területén csak négy egyházközsége van, és pedig a temesvári, orsovai, stajerlak-aninai és a nagyszentmiklósi.

A bánági esperesség élén ezidőszert Argay György főesperes áll, aki az Ambrózy Andor báró halála után főgondnokká megválasztott Purgly László ny. főispán értékes támogatásával, de súlyos helyzetben teljesíti a reá háruló feladatokat.

d) *Unitáriusok.*

A Bánág területén csak Temesvárott élnek oly számban unitárius magyarok, hogy 1938 őszén hosszabb szervezési munka után önálló unitárius egyházközséget alkothattak, melynek mintegy 200 híve van, többnyire az utóbbi időben a Székelyföldről Temesvárra került székelyek. Az unitáriusok ezen időpontig a temesvári református egyházban elégítették ki lelki szükségleteiket, önállósításuk óta az evangélikus templomban tartják istentiszteletüket. Lelkészük Nagy Zoltán.

e) *Baptisták.*

A bánági baptista hitfelekezet misszió-mozgalma Flor bibliaárus nevéhez fűződik, aki 1879-ben került Temesvárra. Néhány év múlva itt megalakult az első németnyelvű gyülekezet a budapesti központ irányítása mellett. Később a bánági román falvakban megkezdődött a románnyelvű baptista hittérítés, a világháború utáni években pedig a magyar.

1924-ben a magyarajkú tagok kiváltak a Fröbl-utcai gyülekezetből s Molnár Károly aradi prédikátor vezetése alatt, aki Temesvárra költözött, megszervezték a temesvári magyar baptista gyülekezetet, melynek kezdetben 50 tagja volt. A gyülekezet 1925 őszén imatermet épített a józsefvárosi Csillag-

utcában, 1929-ben pedig szép házat vásárolt a Balasa hercegnő- (volt Stefánia-) utcában s azt imateremnek alakította át. Jelenleg is ez a temesvári baptisták misszióháza.

1925-ben kezdődött meg id. Molnár Károly prédikátor irányítása mellett a bánási falvakban is a magyarajkú baptisták szervezkedése. 1933-ban a temesvári és vidéki gyülekezetek közgyűlésén megalapították az önálló hitközséget, melyet az államhatalom jóváhagyott, és ezzel közigazgatás tekintetében a bánási baptisták kiléptek a nagyváradi hitközség kebeléből. A temesvári gyülekezet 1935-ben tartotta meg tízéves jubileumát, melyen a temesvári protestáns egyházak is képviseltették magukat. A gyülekezet ekkor 310 lelket számolt, a tíz év alatt önként adakozott összeg 1,530.000 leit tesz ki. A baptistáknál kötelező egyházi adót nem vetnek ki, ők a szabad akarat szerinti adakozás alapján állanak.

1933-ban Molnár Károly prédikátor a Romániai Magyar Baptista Szövetség titkára lett. Egyben megindult szerkesztésében „Az Üdv Üzenete“ című kéthetenként megjelenő folyóirat, mely az ország baptista népének közlönye ma is. Temesvárrott van a szövetség központi irodája is, melyet a titkár vezet és innen irányítja a magyar baptista hitmozgalom munkáját.

Amilyen kisszámú a Bánóságban a baptista egyház, olyan alaposan van megszervezve vallási és kulturális téren. Hívei rendkívül jámbor, vallásos emberek, akiknek áldozatkészsége szinte bámulatos. Valamennyien a szegényebb néposztályok tagjai. Ügyészük Várnay Elemér dr.

f) Zsidók.

Az I. résznek két fejezetében is foglalkoztunk a zsidóság helyzetének a magyarságra vonatkozó részével. Itt csak jelezzük, hogy a zsidó egyházi életben, helyesebben az egyházközségi szervezetekben éveken át megnyilatkozott az az ellentét, amely a magukat magyaroknak valló és a cionisták között kiélesült. Később ez elgyengült és legtöbb helyen az egyházközségek vezetése a nemzeti-zsidók kezébe jutott.

A hitszónoklatok és az egyházközségek tanácskozásai Temesváron nagyrészt magyarul folynak, a többi helyen inkább németül.

Az egyházközségeket már régen nem foglalkoztatja iskoláik tanyelve, mert az államhatalom rendelkezései szerint, csak héberül vagy románul taníthatatnak. Magától értetődik, a tanítás románul folyik.

Ellenben a felekezeti iskolák és általában az egyházközségek fenntartása a hívők súlyos anyagi megterhelését igényli.

Az 1930. évi népszámlálás szerint Temesváron 11.728,

Lugoson 1405, Nagyszentmiklóson 362, Karánsebesen 324, Resicabányán 352, Lippán 289, Oravicabányán 148, Buziáson 101, Csákon 61, Dettán 96 zsidó vallású él.¹ Az 1920. évi népszámlálás Temesváron 8296, Lugoson 1774, Nagyszentmiklóson 400, Karánsebesen 460, Resicabányán 419, Lippán 333, Oravicabányán 71, Buziáson 89, Csákon 67, Dettán 104 zsidó nemzeti-ségűt írt össze.

¹ Temesváron a lélekszámemelkedés csak látszólagosan igen nagy, hiszen 1920-ban még nagyon sok zsidót magyar nemzetűnek írtak össze.

Másfél évszázad alatt a szaporulatra vonatkozólag a következő adatok állnak rendelkezésre: 1778-ban 128, 1870-ben 3.982, 1880-ban 4.019, 1890-ben 4.870, 1900-ban 6.057, 1910-ben 6.728, 1920-ban 8.296, 1930-ban 11.729 és a Temesvár városi statisztikai hivatal szerint 1937. január 1-én 11.973 zsidó élt Temesvár falai között.